

Vojtěch Kyncl: Dějiny jednoho města umí vyprávět příběh celé společnosti

26.8.2026 - Zuzana Dupalová, Luděk Svoboda | Akademie věd České republiky

Češi, Němci a Židé žili v Třešti na Vysočině vedle sebe po generace. Nacismus ale jejich poklidné soužití rozbil. Proč se ze sousedů stali nepřátelé ochotni poslat své bližní na smrt?

V březnu 1939 odjel patnáctiletý František Meissner z Třeště k příbuzným do Prahy. O půl roku později patřil mezi židovské děti, které našly azyl v Dánsku. Jak odloučení prožíval, prozrazují jeho zápisky i dopisy, jež si s rodinou v prvních letech války vyměňoval. „Dnes mi dělají rodiče starosti. Snad ode mne ještě dopis neobdrželi. Nebo snad již nejsou v Třešti. Ani si netroufám domyslet a jen doufám, že brzo uvidím dopis,“ poznamenává si do deníku. Poslední psaní od nich dostal v srpnu 1944. Ještě téhož roku zahynula jeho rodina v Osvětimi. Deníky i dopisy Františka Meissnera se dochovaly v Muzeu holocaustu ve Washingtonu.

„Mezi zápisky Františka Meissnera, který život prožil ve Spojených státech a Československo znovu navštívil až před rokem 1989, jsou stránky láskyplných řádků od jeho maminky, otce a dědečka, někdy i staršího bratra,“ říká Vojtěch Kyncl z Historického ústavu AV ČR.

Tyto prameny pomohly společně s dalšími dosud neznámými dokumenty přiblížit osudy obyvatel Třeště v období nástupu nacismu a během druhé světové války. Historici je oživil v projektu Česko-německo-židovské soužití v Třešti 1939–1945. Nacistická diktatura ve vzpomínkovém prostoru maloměsta.

Podle Vojtěcha Kyncla je Třešť zajímavá už jen tím, že jde o typické moravské město na rozhraní českého a německého jazykového prostředí. Zároveň v ní po staletí žila židovská komunita, která ovlivnila hospodářský i kulturní rozvoj města: „Díky této pestrosti můžeme nahlížet dějiny nejen pohledem politických událostí, ale zejména prostřednictvím konkrétních osudů.“ A jak také zdůrazňuje, Třešť je podobná nedaleké Jihlavě, jen v menším měřítku: „Můžeme tak lépe sledovat lidské příběhy a pochopit, jak se velké dějiny promítaly do života jednotlivých rodin.“

Díky práci historiků to můžou pochopit všichni zájemci o moderní dějiny. Výsledkem bádání je totiž kniha *Sousedé ve válce. Česko-německo-židovské soužití v Třešti 1938–1946*, digitální prezentace na webových stránkách i naučná stezka a stálá expozice přímo v tomto městě v srdci Vysočiny.

Dějiny Třeště ale nejsou jen příběhem jednoho města – jsou modelem toho, jak se česká společnost ve dvacátém století proměňovala.

Obyvatelé Třeště žili dlouho vedle sebe relativně poklidně. Co za proměnou vztahů mezi Čechy, Němci a Židy ve třicátých letech dvacátého století stálo?

Nejde jednoduše odpovědět. Už před rokem 1938 prostupovaly celým prostorem někdejšího jihlavského jazykového ostrova národnostní i politické spory. Konflikty ale obvykle nepřerušovaly každodenní sousedské soužití. Naopak – lidé se znali po několik generací, společně podnikali, chodili do škol nebo navštěvovali stejné spolky.

Takže obraz tehdejšího života byl mnohem pestřejší než jen jednoduché národní schéma?

Češi, Němci i Židé byli v Třešti propojeni rodinnými vazbami i hospodářsky a společensky. Mnozí židovští obyvatelé se hlásili ke kulturně německému prostředí, zatímco jejich děti navštěvovaly české školy a považovaly se za Čechoslováky. Vlastnily podniky, zaměstnávaly české i německé dělníky a

vytvářely přirozený prostor každodenního soužití.

Co se změnilo s nástupem nacismu?

Nacionálněsocialistická ideologie rozdělila společnost na „my“ a „oni“ a postupně odstranila právní i morální zábrany, které dříve bránily násilí. Okupace přinesla některým lidem moc, majetek nebo osobní výhody na úkor sousedů. Vedle fanatických nacistů svou roli hrál také strach, oportunismus, závist nebo osobní spory. Právě zjištění, jak zásadní význam měla kombinace toho, že lidé podlehli ideologii a zároveň se projevíly jejich slabosti, je jedním z našich nejdůležitějších poznatků.

Při výzkumu jste procházeli dosud neznámé archiválie a svědectví. Co bylo při jejich zpracování nejtěžší?

Propojit dosud nezpřístupněné archivní materiály z České republiky, Německa, Rakouska, Izraele a Spojených států. Často jsme totiž nacházeli jen střípky informací a skládali je jako mozaiku. Mimořádně cenné se ukázaly soukromé deníky, dopisy a rodinné fotografie, díky nimž sledujeme dějiny z pohledu konkrétních lidí.

Podobně jste se dostali k osudům rodiny Meissnerových?

Ano. Dopisy a deníky Františka Meissnera zachycují každodenní život židovské rodiny v době postupné nacistické perzekuce. Podobné osobní dokumenty ukazují, že za statistikami a historickými událostmi stojí lidé s rodinami, nadějemi i obavami.

Kde jste je objevil?

Měl jsem štěstí, že mě před lety na deníky Františka Meissnera, který válku přežil v dánském exilu, upozornil historik Benjamin Frommer. Pátral jsem po nich v amerických archivech, v Muzeu holocaustu ve Washingtonu se dochovaly i útržky korespondence mezi Františkem a jeho příbuznými. Vodítko k tomu, co se tehdy dělo, nám poskytly i třeštské kroniky a rozhovory s pamětníky, kteří si na rodinu a její tragický osud ještě pamatovali.

Který lidský osud se vám nejvíce vryl do paměti?

Vybrat jediný příběh je těžké, obraz tehdejší společnosti vytváří právě jejich souhrn. Osudy Meissnerových mezi ně ale určitě patří. Jejich život sledujeme téměř den po dni – od běžných starostí až po postupné omezování práv, deportace a zánik celé rodiny. Uvědomíte si, že za každým jménem v transportním seznamu stál člověk s vlastními sny, plány a blízkými. Silné jsou ale i příběhy lidí, kteří pomáhali druhým navzdory obrovskému riziku, nebo naopak případy sousedů, již podlehli ideologii, strachu či osobním zájmům a známé udávali. Rozmanitost reakcí dělá dějiny složitými a zároveň lidskými.

Kdybyste ale měl připomenout některá jména?

Například kvůli norimberským zákonům nesměl plně prožít zubní technik Leopold Fleischer opětovanou lásku Františky Pádivé. Tři týdny po svatbě zavraždili nacisté, podobně jako Leopolda Fleischera, osmnáctiletou nevěstu Martu Schwarzbardovou, provdanou Isternitzovou, a to i s manželem Erichem. Společně s nimi zahynula i její sestra Trude Schwarzbardová, která na konci roku 1942 při nucených pracích tragicky přišla o snoubence Egona. Do posledních okamžiků chtěli tito lidé žít jako lidské bytosti, i když jim nacisté sebrali budoucnost. Jejich touhám, přáním, nadějím jsme dali v expozici své místo – pro paměť a jako výstrahu.

V projektu jako první připomínáte i tragické události z května 1945. Proč se jim badatelé věnují teprve v posledních letech?

Historici řešili po roce 1945 především témata nacistických zločinů a obnovu státu. Později ovlivňovala výzkumy komunistická ideologie, která některá témata zdůrazňovala, jiná upozadovala – například okolnosti květnového povstání, divoké odsuny Němců nebo likvidaci kolaborantů bez soudu. Změna přišla až po roce 1989.

Pomohl vám časový odstup při objektivním pochopení toho, co se v Třešti dělo?

Ano. To ale neznamená, že jsme relativizovali nacistickou okupaci nebo zpochybňovali odpovědnost Německa za rozpoutání války. Jde o to co nejpřesněji události rekonstruovat a porozumět jim v souvislostech. Úkolem historika není soudit, ale vysvětlovat – i když se ani soudící roli úplně nevyhne.

Když jste projekt připravovali, odpovídali jste na poptávku regionu, nebo spolupráce vyplynula z vašeho výzkumného zaměření?

Šlo o spojení obojího. Třešť chtěla zpracovat své moderní dějiny, Akademie věd hledala způsob, jak přenášet výsledky přímo do regionů. Bádání o nacistické okupaci, holocaustu a poválečném vyrovnávání s válečnými zločiny se tak přirozeně propojilo s dějinami Třeště. První impulz vzešel od místní rodačky, redaktorky Českého rozhlasu Ivany Chmel-Denčevové, se kterou natáčíme některé díly cyklu *Jak to bylo doopravdy*.

K tématu jste připravili knihu *Sousedé ve válce*, naučnou stezku a stálou expozici. Proč jste zvolili několik různorodých výstupů?

Historie má největší sílu, když ji prožíváte v místech, kde se odehrávala. Stezka provází návštěvníky třešťskými ulicemi, expozice ve Vězeňském dvoře umožňuje jít do hloubky tím, že si prohlédnete originální dokumenty, fotografie, audiovizuální materiály i osobní příběhy. Chtěli jsme propojit historickou práci s moderně pojatou popularizací. Kdokoli si tak může přečíst knihu, projít stezku, navštívit výstavu, případně si další informace dohledat na webu.

Stezka i výstava se dokonce dostaly mezi hlavní kulturní tipy pro návštěvníky Vysočiny.

Z toho máme velkou radost: výzkum nezůstává v akademickém prostředí a vrací se zpět společnosti.

Jak přijali stezku a výstavu místní?

Příjemně nás překvapilo, jak pozitivně. Lidé chtějí poznat, co se odehrálo v místech, kde žijí. Mnozí přicházeli s rodinnými fotkami, dokumenty nebo vzpomínkami, které nám pomohly obraz minulosti doplnit. Spolupráce se sběrateli fotografií a příběhů se nakonec ukázala jako rozhodující. Bez nich bychom důležité materiály neměli k dispozici.

Jaké prameny jste od nich například získali?

Mimořádně cennou se ukázala práce místních dětí ze základní školy v projektu Zmizelí sousedé pod vedením učitelky Heleny Štumarové. Před patnácti lety, přesně na hraně generační výměny, dokázaly od pamětníků získat fotografie a vzpomínky na oběti holocaustu z jejich městečka. Náš projekt podpořili i zájemci o historii a kronikáři. Desítky let sbírali snímky i dokumenty a tvořili záznamy, které jsem mohl zasadit do historického kontextu.

Proč by veřejnost měla projektu věnovat pozornost?

Místním se snažíme pomoci poznat historii města, v němž žijí, školám učit moderní dějiny na příkladech, nikoli jen datech a událostech. Návštěvníky Vysočiny může Třešť inspirovat tím, že lze vyprávět dějiny jednoho města způsobem, který přesahuje jeho hranice. Nejde jen o historii Třeště, ale o příběh střední Evropy ve dvacátém století. O soužití kultur, nástup totalitních ideologií, válku, holocaust i obtížné poválečné hledání spravedlnosti. I proto věřím, že oslovíme každého, koho moderní dějiny zajímají.

Platí, že kdo nezná historii, je odsouzen si ji zopakovat?

Historie se neopakuje doslova, určité mechanismy se ale vracejí často. Ve třicátých letech dvacátého století sledujeme postupnou radikalizaci veřejného prostoru, šíření nenávislné propagandy, zpochybňování demokratických institucí i zjednodušené hledání viníků složitých problémů. Jde o jevy, které bychom neměli podceňovat ani dnes. Příběh Třeště připomíná, jak důležitá je občanská odpovědnost i kritické myšlení, a varuje před podlehnutím kolektivní nenávisti.

Jakou roli v připomínání lidských osudů hraje práce současných historiků?

Historik nemá potvrzovat místní legendy ani vytvářet reprezentativní obraz města. Minulost rekonstruuje co nejvěrněji, i když někdy přináší nepříjemná zjištění. Dotýkat se citlivých dějin je ale výzva: musíte respektovat místní prostředí, zároveň si ale potřebujete zachovat nezávislost. Bez ní bych do toho „nešel“. Nezávislý výzkum je nezbytný.

Nenaráželi jste s tímto přístupem? Nepříjemné věci člověk většinou slyšet nechce.

Z vlastní zkušenosti naopak vím, že veřejnost láká a fascinuje nepříkrášená skutečnost. Většina měst si naštěstí uvědomuje, že odborně zpracovaná historie je dlouhodobě cennější než krátkodobá popularizace bez důkladného výzkumu. A pokud si obě strany důvěřují, můžou vzniknout projekty, které mají opravdový přesah.

Bohulibý výzkumný záměr je jedna věc, bez peněz na něj to ale nejde. Jak jste všechny aktivity financovali?

Je pravda, že bez dřívějších grantů a stipendií bychom zmíněných výstupů jen s podporou regionální spolupráce nedosáhli. Nezdá se to, ale získat některé fotografie, dokumenty nebo interpretace myšlenek ze zahraničních pramenů obnáší měsíce výzkumu a pobyty v zahraničí – a tedy i stovky tisíc korun. Musím ale zdůraznit, že projekt měl dopad nejen ideový, ale pro obec i praktický. Mohla totiž čerpat asi dvacet milionů korun na rekonstrukci prostor pro výstavu, vybudování poznávací stezky a úpravy jejího zázemí.

Jaké ponaučení si mají lidé ze stezky, expozice i knihy odnést?

To, že dějiny nejsou černobílé. Neexistují jen anonymní národy nebo velké politické události. Dějiny spoluvytvářejí lidé a jejich rozhodnutí. Na příkladu Třeště vidíme, jak rychle může společnost podlehnout ideologii, pokud přestane respektovat lidskou důstojnost a právní stát. Zároveň budu rád, pokud si lidé odnesou i naději. Vedle zbabělosti a zrady totiž nacházíme odvahu, solidaritu a ochotu pomáhat i za cenu života. I to je součástí historie Třeště. A podobné dějiny má každé město, městečko i každá vesnice. Musí ale mít odvahu veřejně se s nimi vyrovnat.

PhDr. Vojtěch Kyncl, Ph.D.

Vojtěch Kyncl je historik působící v Historickém ústavu AV ČR. Zabývá se dějinami druhé světové války, nacistickou okupací, poválečným stíháním válečných zločinců a problematikou kolektivní paměti před listopadem 1989 až do současnosti. Je autorem odborných studií, knih a expozic, které propojují archivní výzkum s širším společenským kontextem.

Připravili: Zuzana Dupalová a Luděk Svoboda, Divize vnějších vztahů SSČ AV ČR

Foto: Archiv Vojtěcha Kyncla, Historický ústav AV ČR, a Josef Landergott, Divize vnějších vztahů SSČ AV ČR

Text a fotografie jsou uvolněny pod svobodnou licencí Creative Commons.

<https://www.avcr.cz/cs/o-nas/aktuality/Vojtech-Kyncl-Dejiny-jednoho-mesta-umi-vypravet-pribeh-cele-spolecnosti>